

UTJECAJ DRUŠTVENIH PROMJENA NA ULOGU I ODGOVORNOST NASTAVNIKA U SAVREMENIM OBRAZOVNIM SISTEMIMA

Senad BEĆIROVIĆ

37.014(497.6)

371.12:005.51(497.6)

SAŽETAK: Društvene promjene imaju izuzetan utjecaj na obrazovne sisteme. Promjene u društvu kao i brzi tehnološki razvoj u posljednjih nekoliko decenija obavezuju obrazovne sisteme na reformu. Društvena uloga nastavnika kao i njegove odgovornosti i obaveze značajno su izmijenjene. Obim poslova i odgovornost nastavnika izuzetno su uvećani, a njihov status u društvu je mnogo niži. Povećanje obaveza i odgovornosti uzrokuju frustraciju i stres kod nastavnika. Pristup njihovoj univerzitetskoj izobrazbi mora biti prilagođen novim potrebama i obavezama. Permanentno obrazovanje tokom rada mora biti u funkciji nastavničkog osposobljavanja za kvalitetno suočavanje s novim obavezama i odgovornostima s kojima se prosvjetni radnici suočavaju u modernom dobu.

Ključne riječi: društvene promjene, odgovornost, obaveze, status, permanentno obrazovanje, vještine, izazovi.

Uvod

Posljednjih dvadeset godina brze socijalne, političke i ekonomske promjene su transformisale strukturu društva u brojnim zemljama širom svijeta, a posebno na našim prostorima. Kratak pregled tih promjena dovoljan je da objasni i opravda pokušaje posljednjih godina da se izvrše reforme obrazovanja u većini evropskih zemalja. Nakon što su društvene zajednice očigledno i duboko promijenjene postalo je nužno reformirati obrazovne sisteme kako bi bili fleksibilni i kompaktilni te kako bi se uspješno nosili s izazovima uzrokovanim promjenama u društvu i s novim realnostima.

Obrazovanje ima najvažniju ulogu kako za razvoj i progres na individualnom tako i na društvenom planu,

te predstavlja najvažniji faktor ekonomskog prosperiteta i društvene emancipacije. Sa sociološkog staništa, unapređenje obrazovanja se ne dešava zbog individualnih potreba, već nastaje i razvija se kako bi se kvalitetno odgovorilo potrebama društva. Obrazovni sistem svakog društva je važan za ukupni socijalni sistem. U statičnim društvima ključna funkcija obrazovnih sistema jeste prenošenje kulturnog naslijeđa na nove generacije. Međutim, u današnjem modernom svijetu obrazovanje mora odgovoriti brojnim drugim izazovima i potrebama s kojima se susreće svakodnevno.

Bez obzira na nivo razvijenosti društva, obrazovanje bi trebalo da bude jedna od najvažnijih društvenih aktivnosti. Kvalitetno obrazovanje

predstavlja osnovnu pokretačku snagu u društvenom progresu. Kada je riječ o slabije razvijenim društvima, kvalitetno obrazovanje može značajno doprinijeti da se u relativno kratkom vremenskom periodu dođe do određenog nivoa društvenog razvoja ukoliko i drugi bitni faktori djeluju u ostvarenju tog važnog cilja. Međutim, danas je prepoznatljivo da upravo razvijene zemlje mnogo više ulažu u obrazovanje i različite vrste istraživanja nego što je to slučaj sa zemljama u razvoju ili nerazvijenim zemljama.

Promjene u obrazovnim sistemima

Natjecanje za ekonomskom, vojnom, pa i drugim oblicima dominacije dovelo je do stalnih analiza i

vrednovanja obrazovnih sistema, te donošenje određenih strategija za unapređenje s ciljem opstanka u utrci i za dominacijom. Jedan od najočiglednijih primjera, kojeg autori stalno spominju određujući ovu temu, jeste natjecanje između Amerike i Rusije u istraživanju svemira, posebno nakon ruskog lansiranja Sputnika.

Obrazovanje predstavlja ključni faktor društvenog razvoja. Do društvenih promjena se dolazi s kolektivnom transformacijom pojedinaca. Obrazovanje je proces koji omogućava svim pojedincima da efektivno participiraju u društvenim aktivnostima i da daju doprinos društvenom progresu. Obrazovni sistemi imaju neprocjenjivu važnost. Međutim, s društvenim promjenama javljaju se određeni izazovi: stručni, tehnički, socijalni, moralni i sl. Ovi izazovi zahtijevaju nove standarde i nove pristupe u izobrazbi nastavnika kako u njihovoj fakultetskoj izobrazbi tako i u stalnom stručnom usavršavanju, jer oni moraju biti osposobljeni za uspješno suočavanje sa svim novim izazovima.

Nakon analize postojećih obrazovnih sistema, stručnjaci ukazuju na određene potrebe transformacije i usklađivanja obrazovnih sistema s novim potrebama uzrokovanim društvenim promjenama. Naglašavajući ovu potrebu Patil (2012) ukazuje na sljedeće vrlo česte nedostatke u trenutnim obrazovnim sistemima:

- Trenutni obrazovni sistemi ne generiraju znanje relevantno za promjene u društvu.
- Nastavni sadržaji o različitim tehnologijama nisu usklađeni s nivoom razvijenosti niti s potrebama zapošljavanja ili investiranja.
- Obrazovanje ne razvija vrijednosne sisteme koji će pripremiti posvećene političare, birokrate, tehnokrate i druge profesionalce iz drugih oblasti o kojima društvo može ovisiti i čije usluge mogu dovesti do najvišeg nivoa društvenog razvoja.

Evropski koncept novog društva, a slijedno tome i promijenjenost potreba

novih korisnika obrazovnih usluga, te novo razumijevanje uloge obrazovanja, pred nastavnike u okviru sistema obrazovanja postavljaju nove zahtjeve. Od nastavnika, kao noseće profesije obrazovanja, traži se da budu otvoreni za promjene u paradigmama obrazovanja, ciljevima, formama, sadržajima i metodama nastave i učenja, naučnim saznanjima (*Kvalitetno obrazovanje za sve*, 2004:42). Nastavnici moraju biti pripremljeni za modifikaciju vlastitih stilova poučavanja u svjetlu stalno mijenjajućih društvenih promjena i zahtjeva. Rutinska praksa pitanje – odgovor još se uvijek smatra “pravom nastavom”, iako je općepoznato da je taj recitatorski model potpuno nedjelotvoran. U obrazovnim sistemima, očigledno je da postoje organizacijska ograničenja, kao što su vrijeme i mjesto, te sam izbor udžbenika i drugih nastavnih sredstava. Od nastavnika se često očekuje da preuzme određenu ulogu u planiranju kurikuluma, ali im se pri tom ne daje prilika za stjecanje odgovarajućih kompetencija. Potreba o saglasnosti promjene u procesu nastave s odgovarajućim planiranjem usavršavanja nastavnika i njihovim osposobljavanjem postaje neophodno načelo (Sučević i dr., 2011). Brze društvene i tehnološke promjene obavezuju na stalnu adaptaciju i unapređenje obrazovnih sistema.

Promjene u obrazovnim sistemima se odnose kako na kurikulum, udžbenike, nastavna sredstva i pomagala tako i na izobrazbu nastavnika. Ukoliko bilo koji od navedenih elemenata zakaže obrazovni sistemi će doživjeti neuspjeh. Generirat će generaciju učenika koji neće biti dovoljno osposobljeni za kvalitetno suočavanje s društvenim izazovima. Također, neće generirati kreativne pojedince koji će biti nosioci društvenog progressa.

Promjene zahtijevaju nove vještine kod nastavnika

Nastavnička profesija izuzetno je odgovorna i zahtjevna, te predstavlja osnovu budućnosti jednog društva. Položaj učitelja u savremenoj školi danas je drugačiji nego u ranijim

razdobljima. Njihovo obrazovanje predstavlja otvoren, dinamičan i trajan proces (Sučević i dr., 2011).

Poučavati danas je mnogo drugačije i zahtjevnije nego prije dvadeset, trideset ili više godina. Za razliku od tradicionalnih razreda u kojima su dominirale homogene grupe učenika danas su učionice “obogaćene” brojnim različitostima poput jezičkih, religijskih, nacionalnih, rasnih, zatim različitim sposobnostima kao i brojnim drugim psihološkim i socijalnim faktorima učenika. Prema Woodsu i dr. (1997) ova heterogenost predstavlja korijen razočarenja mnogim današnjim nastavnicima koji nisu u stanju da promijene svoju ulogu ili modifikuju svoje metode poučavanja kako bi se uspješno nosili s ovim različitostima i novim izazovima.

Trenutne promjene u društvu stalno od nastavnika zahtijevaju nove odgovornosti. Nastavnici ne mogu i ne smiju insistirati na tome da je njihova odgovornost razvoj samo kognitivnih vještina kod njihovih učenika. Uloge nastavnika u današnjim obrazovnim sistemima su mnogo brojnije, a na njima je i mnogo veća odgovornost u odnosu na nastavnike od prije nekoliko decenija. Pored toga što nastavnik mora da veoma dobro poznaje materiju kojom se bavi, od njega se, u isto vrijeme, zahtijeva da olakša učenje, da uči svoje učenike kako da uče, da kod njih razvija moralna i etička načela i sl. (Esteve, 2000). Nastavnik mora da vodi brigu o psihološkoj ravnoteži svojih učenika, da im pomogne u društvenoj integraciji, da razvija kod njih interkulturalne vrijednosti, učiti ih o očuvanju zdravlja, prevenciji od narkotika, razvijati pozitivan odnos prema drugima, naročito prema onima koji imaju poteškoće u učenju (inkluzivna edukacija) i koji su drugačiji po bilo kojoj osnovi.

Prioritetna potreba da se preispitaju uvjeti i politika nastave u svjetlu poboljšanja školskih performansi, prikazan je u izvješću OECD-a (1984). Učinkovito školovanje, na svim razinama, ovisi o tome koliko su visoke kvalifikacije i motivacija nastavnog kadra. Zadaci nastavnika danas su

daleko kompleksniji i zahtjevniji nego što su nekada bili. Oni moraju odgovoriti na zahtjeve roditelja u pogledu rezultata obrazovanja, na društvene potrebe u pogledu šireg pristupa obrazovanju, ali i na pritiske da se aktivnosti u okviru škole odvijaju u ozračju veće demokratije. Potrebno je preispitati pozitivan odabir nastavnika, radne uvjete i osposobljavanje nastavnika, kao i njihov status, motivaciju i perspektive koje im se pružaju u pogledu karijere (Sučević i dr., 2011). Obrazovni sistemi moraju na adekvatan način odgovoriti izazovima novog doba.

Savremena tehnološka dostignuća obavezuju nastavnike da budu u koraku s vremenom, prateći naučna i tehnološka dostignuća i ostvarenja, te njihovo efektivno inkorporiranje u proces učenja i poučavanja. Danas masovni mediji predstavljaju jedan od najočiglednijih primjera.

Masovni mediji predstavljaju zanimljive mogućnosti za učenje mladima. Moćni informacioni mediji nude djeci i mladima mogućnosti za pristup znanju. Svi ti mediji, posebno televizija i internet, imaju enorman pozitivan ili negativan utjecaj. Komunikacijske vještine profesionalnih televizijskih voditelja, medijskih predstavnika ili glumaca povećali su standarde i efekte kod posmatrača, djece ili odraslih. Njihov šarm doprinosi zainteresiranosti za njihove programe. Kada su u pitanju nastavnici, pogotovo oni koji su zadržali ili naslijedili pristupe iz tradicionalne nastave, suočavaju se s određenim poteškoćama. "Umorni" nastavnici, koristeći se samo osnovnim nastavnim sredstvima (tabla, kreda, udžbenik), neće mnogo zainteresirati učenike. Oni će morati modificirati svoje komunikacijske vještine kao i uključiti u svakodnevnu upotrebu savremena nastavna sredstva, pomoću kojih će na interesantan i efektivan način prezentirati sadržaje svojim učenicima. Upotreba različitih, savremenih nastavnih pomagala će imati značajan utjecaj na pažnju učenika i na njihovu aktivnu participaciju u toku nastavnog procesa. Svaki nastavnik koji je uvjeren da predavačka nastava

treba da zadrži dominantan pristup u učionici, on je unaprijed izgubio borbu. Dobre video-prezentacije će mnogo bolje motivirati učenike od "krede i govora" (chalk and talk) prezentacije (Geeretz, 1999). Nastavnici se jednostavno moraju suočiti s izazovom efektivne integracije moćnih izvora informacija i atraktivnih sredstava u njihove materijale za poučavanje.

Društvene promjene, također, ostavljaju utjecaj na odnose između nastavnika i učenika i roditelja i nastavnika. Ne tako davno nastavnici su imali brojne privilegije i autoritet, ne samo u učionici već i u društvu. Istina, te privilegije su bile ponekad i zloupotrijebljene. Učenici su morali da izvršavaju svoje obaveze, a ponekad su trpjeli različita poniženja. Danas je situacija značajno drugačija. Prava učenika su zakonski zagarantovana, a što predstavlja značajan napredak. Međutim, u novije doba vrlo često se dešava da nastavnici budu žrtve poniženja i različitih vrsta napada, bilo psihičkih ili fizičkih. Još uvijek nisu kreirani pravi mehanizmi koji će zaštititi kako učenika tako i nastavnika, te obezbijediti sigurno i miroljubivo okruženje koje bi olakšalo efikasno i kvalitetno funkcionisanje škola. S povećanjem nasilja u školama koje je evidentno u porastu u brojnim državama, te s različitim vrstama ataka na nastavnika njihovo samopovjerenje a samim time i produktivnost u radu se smanjuju. Istraživanja pokazuju da se napadi na nastavnike više dešavaju u srednjim školama u odnosu na osnovne škole (Melero, 1993). Nastavnik ne samo da mora biti zaštićen već i osposobljen za kvalitetnu komunikaciju kako s učenicima tako i s roditeljima. Partnerski pristup ne samo da će unaprijediti kvalitet učenja već i komunikaciju i osjećaje doživljavanja nastavnika.

Brojni odgojno-obrazovni agensi koji su imali utjecaj na socijalno, moralno i građansko obrazovanje posljednjih godina su izrazito limitirani (Stotsky, 1999). Najvažniji od tih agensa je porodica. Danas porodica ima mnogo manji utjecaj na odgoj.

Majka koja je kroz historiju imala ključnu ulogu u odgoju danas je zaposlena i njeno vrijeme s djetetom je ograničeno. Učestali razvodi braka, također, ostavljaju utjecaj, odnosno doprinose zanemarivanju emocionalnog, moralnog i građanskog odgoja djece (Durning, 1999). Istraživanja pokazuju povećan broj emocionalnih poremećaja i antisocijalnih ponašanja tako da poučavanje osnovnim međuljudskim odnosima i moralnim vrijednostima, što je ranije bila dužnost roditelja, sada je obaveza nastavnika. Vjerovanje od strane roditelja i općenito javnosti je u porastu da je upravo škola odgovorna za razvoj ljudskih, emocionalnih i moralnih vrijednosti kod djece.

Izobrazba nastavnika jednostavno mora imati u vidu ove izazove i na kvalitetan način obučiti nastavnike da se efikasno nose s problemima s kojima se u moderno doba susreću. Stručni seminari, konferencije, radionice kao i drugi oblici dodatne izobrazbe mogu biti od izuzetne koristi za osposobljavanje nastavnika za uspješno suočavanje s izazovima koje donose društvene promjene.

Promjena društvenog statusa nastavnika

Savremeno društvo ulogu nastavnika postavlja na nove temelje imajući u vidu posebno dvije kvalifikacije današnjeg društva, a to je "društvo znanja" i "društvo koje uči". Društvene promjene neizbježno nameću promjenu uloge učitelja i prosvjetnih radnika u cjelini. Mnogi teoretičari se ozbiljno bave tim pitanjem (Sučević i dr., 2011). Tako Hirvi (1996) smatra da učitelji i nastavnici trebaju prihvatiti nove uloge, jer se moraju prilagođavati savremenim okolnostima (mentorska uloga, organizacija situacija u kojima se uči, intenzivnije uključivanje učenika u različite oblike rada) i specifičnom radu (uključivanje novih nastavnih tehnologija). Činjenica je da niko ne može zamijeniti dobrog učitelja. Nova tehnologija pruža samo neke mogućnosti inoviranja nastavnog procesa. Posebna uloga

učitelja nalazi se u poticanju učenika na rad i kritičko razmišljanje, kao i korištenje novih puteva na relaciji: poučavanje – učenje (Todorov, 2010).

Jedna od ključnih promjena u obrazovanju tokom posljednjih nekoliko decenija jeste u tome što su se ranije obrazovala elitna djeca uglavnom s visokom sposobnostima, dok su danas svi obuhvaćeni i to s obavezanim obrazovanjem. Uključivanje svih učenika u obrazovne sisteme je automatski uzrokovalo i određene izazove za nastavnike. Danas su razredi često sastavljeni od učenika koji su različiti po brojnim osnovama: sposobnosti, religija, nacionalnost, rasa, jezik itd. Nastavnik jednostavno mora biti obučen kako bi se uspješno nosio s ovim izazovima. Međutim, pored toliko uvećanih izazova i odgovornosti, status nastavnika u društvu je mnogo niži nego nekoliko decenija ranije (Esteve, et al, 1995). Učenici, nastavnici i roditelji trebaju promijeniti svoja očekivanja od novih obrazovnih sistema. Nerealno je očekivati kolektivni uspjeh općih obrazovnih sistema u obrazovanju mladih poput onih sistema koji su izgrađeni da kreiraju elitu.

Danas u mnogim zemljama postoji javno nezadovoljstvo performansama nastavnika, dok su nastavnici očigledno nezadovoljni svojim platama. Nezadovoljstvo se javlja zbog osjećaja da neki nastavnici nisu adekvatno "naoružani" ni stručnošću, niti ličnim kvalitetima, da bi mogli da zadovolje nove zadatke i izazove koji se postavljaju pred praktičnu nastavu u učionici. Što se tiče nezadovoljstva nastavnika, ono nastaje zbog gubitka samopostovanja koje je, zauzvrat, povezano s osjećajem opadanja društvenog statusa i uslova rada koje smatraju nezadovoljavajućim (OECD-a, 1984).

U današnjem svijetu mnogi ljudi većinu svojih napora ulažu kako bi se materijalno bogatili ili sticali druge privilegije i moć u društvu. Prije samo nekoliko decenija nastavnik je bio izuzetno cijenjen. Njegov status u društvu bio je izrazito visok, njegovo znanje i rad bili su visoko prepoznati i cijenjeni. Danas društvo nastoji

vrednovati ljude na osnovu njihovih materijalnih (finansijskih) primanja. Znanje, zalaganje, stručnost se manje cijene. U brojnim evropskim zemljama mnogi roditelji smatraju da oni koji su odabrali da budu nastavnici, da su nesposobni da urade nešto bolje za sebe ili da rade za bolje plaćeni posao. Materijalna primanja nastavnika znatno su niža od većine drugih zanimanja, a što demoralizira nastavnike koji već rade u prosvjeti, pa i one koji su planirali da se školuju za nastavnike (Adams i Tulasiewicz, 1995). Osjećaj nastavnika za njihovu plaću predstavlja ključnu komponentu njihove kolektivne krize identiteta (Esteve, et al, 1995). Stoga, obrazovne vlasti moraju voditi brigu o moralu nastavnika kako bi se nivo kvaliteta održavao i unapređivao.

Da bi se poboljšala kvaliteta nastave, u nekim će zemljama biti potrebno jasnije definiranje onoga što se u različitim školama očekuje od nastavnika. Od Drugog svjetskog rata postoji tendencija da nastavnici preuzmu odgovornost za blagostanje i zdravlje učenika, kao i za povezivanje s roditeljima i drugim članovima lokalne zajednice. Osim toga, od nastavnika se sada očekuje i briga o cjelokupnom razvoju svojih učenika – emocionalnom, tjelesnom i društvenom, kao i o čisto akademskom, iako u tom pogledu, kao što su to pokazala najnovija komparativna istraživanja, postoje razlike od zemlje do zemlje. Istovremeno, sve su veće teškoće s kojima se nastavnici suočavaju: nerijetko je nastava preopterećena ili je prevelik broj učenika u odjeljenju, učenička populacija je veoma raznolika kao i njihove potrebe, podrška koja se pruža nastavnom kadru za olakšavanje nastave u učionici je neadekvatna, a nedostaju i nastavna sredstva, čak i ona koja su od suštinskog značaja. Mnoge škole imaju reputaciju nepogodnog okruženja kako za nastavnike tako i za učenike (Škole i kvalitet, 1998).

Pored toga što je društveni status nastavnika izrazito oslabljen, što su dobili brojne nove uloge, odgovornosti i obaveze, nastavnici danas trpe i različite kritike zbog propusta u

odgoju i obrazovanju, bez obzira da li su oni krivci za te propuste ili nisu. Rad nastavnika se rijetko prepoznaje i cijeni dok se za sve probleme u ponašanju i neuspjehu u učenju učenika nastavnici odmah osuđuju. U mnogim društvima je uvriježen stereotip da roditelji vjeruju ako je dijete uspješno da je uzrok tome lična kvaliteta njegovog djeteta, dok se za neuspjeh odmah osuđuje nastavnik (Esteve, et al, 1995).

Danas u mnogim zemljama obrazovni sistemi, nažalost, razočarali su brojne roditelje. Mnoga društva, mediji, pa i pojedine državne vlasti optužuju nastavnike kao glavne odgovorne zbog propusta, neadekvatnih i nekvalitetnih obrazovnih sistema. Prema istraživanjima Patrice Ranjard (1984) u Francuskoj i Martin Cole (1985; Cole i Walker, 1989) u Velikoj Britaniji kolektivni negativni stav o obrazovnim sistemima učinili su nastavnika "žrtvenim jarcem", jer su nastavnici optuženi glavnim krivcima za sve loše u obrazovanju.

Budući da je uloga nastavnika toliko društveno značajna, obrazovne vlasti će morati uložiti dodatne napore kako bi se uloga i značaj nastavnika zaštitili i ojačali. Ukoliko bi ta podrška bila ograničena samo na finansijsku potporu rezultati i ne mogli biti fascinantni. Univerzitetska izobrazba kao i formalno i neformalno stručno usavršavanje u toku rada imaju neprocjenjivu važnost.

Kako nastavnici doživljavaju promjene

Promjene a zatim i reforme neki nastavnici veoma teško prihvataju. Mnogi se nastavnici mogu naći pod dvostrukim stresom. S jedne strane, prirodno je da će biti zabrinuti ako dođe do novih redukcija zapošljavanja i blokade napredovanja na poslu ili razgovora o ispitivanju njihove kompetencije, te prijetnje u vezi s viškom nastavnog kadra koja se osjeća u zraku. S druge strane, oni će biti izloženi sve većem pritisku da diversificiraju svoje funkcije, modificiraju svoje stilove nastave, da se izbore s novim

zahtjevima kurikuluma i zamijene nešto od svoje davno ustanovljene autonomije (Sučević i dr., 2011).

Esteve (1994) promjene u njihovim osjećanjima poredi s osjećanjima glumaca na stejdžu kada dođe do neočekivanog problema. Rad nastavnika, njegovi rezultati i efekti su limitirani stanjem i problemima u društvu. Oni su često nezadovoljni svojim rezultatima, a ponekad ih problemi u društvu prisile i na neželjene postupke, što uzrokuje različite manifestacije frustracije i stresa. Još od početka osamdesetih godina prošlog stoljeća pojmovi "stres nastavnika" (teacher stress) i "sagorijevanje nastavnika" (teacher burnout) postali su uobičajeni u pedagoškoj literaturi. Izraz "sagorijevanje nastavnika" (teacher burnout) upućuje na permanentne negativne efekte na ličnost nastavnika kao rezultat psiholoških uvjeta nastalih brzim društvenim procjenama koje se direktno manifestuju na okruženje gdje nastavnik radi (Esteve, 2000). Prema Coxu i Heamesu (1999) danas je jedna od najvažnijih vještina nastavnika da upravljaju pritiskom prilikom poučavanja. Oni ukazuju da je neophodno u formalnu izobrazbu nastavnika uključiti trening za obuku upravljanja konfliktnim situacijama u učionici.

U izvještaju OEVID-a *Obavezno školovanje u svijetu koji se mijenja* (Compulsory Schooling in a Changing World, 1983) može se naći sljedeća izjava koja se odnosi na probleme i poteškoće s kojima se u današnje vrijeme suočavaju nastavnici. Padom broja upisa u škole i sve većim pritiscima da se izvrše promjene u kurikulumu i upravljanju u školama, tokom sljedećega desetljeća bit će izuzetno teško sačuvati moral i kompetenciju nastavnog kadra (Sučević i dr., 2011).

Pored promjena u NPP, udžbenicima i nastavnim pomagalicama u posljednje vrijeme se dešavaju i različite promjene organizacijske prirode: reduciranje broja časova pojedinih predmeta, potpuna eliminacija pojedinih te uvođenje novih, nove i drugačije administrativne obaveze i

sl. Sve to uzrokuje dodatnu nervozu i pritisak na nastavnike koji vrlo često nisu spremni i obučeni za navedene promjene i izazove. U ovakvim situacijama, dodatnu obuku poput seminara, radionica, konferencija i sl., mogu značajno doprinijeti osposobljavanju nastavnika za uspješno nošenje s izazovima.

Iako su odgovornosti nastavnika u radu s učenicima mnogo veće i kompleksnije nego ranije, obim administrativnih obaveza nije nimalo umanjen. Štaviše, on je značajno uvećan. Opisno ocjenjivanje uvedeno prije desetak godina u obrazovne sisteme Bosne i Hercegovine zahtijeva utrošak mnogo više vremena i truda, a što, pored svih drugih obaveza, stvara kod nastavnika dodatna opterećenja koje oni gotovo svi vide nepotrebnim i zbunjujućim za roditelje i učenike. Registracija učenika i njihov rad u EMIS programu, također, predstavlja dodatnu obavezu u odnosu na raniji sistem obrazovanja. Planiranje, nastava, vrednovanje, savjetovanje, informiranje roditelja, vannastavne aktivnosti, različite vrste nastavnčkih sastanaka (nastavnički aktivni, odjeljska vijeća, nastavnička vijeća) različite manifestacije i priredbe, predstavljaju obaveze koje nastavnik mora izvršavati. Različita istraživanja ukazuju da nedostatak vremena nastavnicima da upotpune sve svoje obaveze uzrokuju frustracije ali i iscrpljenje (Helsbsy, 1999). Preopterećenost uzrokuje površnost u radu tako da nastavnik nije u mogućnosti da se u cijelosti koncentriše i fokusira na sve pojedinačne zadatke, a što u konačnici ima negativne efekte na kvalitetu nastave.

Premda se odgovornosti i obaveze nastavnika povećavaju, oni veoma malo dobivaju sredstava kako bi kvalitetno odgovorili rastućim obavezama. Pritisak od strane obrazovnih vlasti da nastavnici unaprijede svoje pedagoške pristupe, a ne ulažući gotovo nimalo ili minimum resursa, uzrokuje samo nezadovoljstvo i frustracije kod nastavnika.

Prema Sučeviću i dr. (2011) jedno od ključnih pitanja koje se postavlja u

okvirima dokumenata o obrazovanju jest: Kako omogućiti profesionalni razvoj učiteljima i nastavnicima i zadržati ih u okvirima svoje profesije? Prema ponuđenim prijedlozima, to se može postići raznovrsnim mjerama:

- osiguravanjem dobrih socijalnih i materijalnih uvjeta rada,
- stvaranjem poticajne radne okoline,
- mogućnošću cjeloživotnog učenja i obrazovanja.

Sva tri ponuđena prijedloga ključni su trenuci u razvoju i stjecanju profesionalizacije nastavnog kadra. "Osiguravanje dobrih materijalnih i socijalnih uslova rada podrazumijeva adekvatnu platu, osiguranje dobrih uslova za odlazak u penziju, primjerene godišnje odmori i porodiljsko odsustvo, odgovarajuće radno vrijeme. U nekim zemljama je uvedena povlastica koja omogućava i korištenje plaćenog odsustva, tokom školske godine, radi ličnog usavršavanja i stručnog rada" (Todorov, 2010). Poticajna radna okolina podrazumijeva prvenstveno odgovarajući prostor i dobru opremljenost škola nastavnim sredstvima, veličinu razreda (između 20 i 25 učenika) te stručnu podršku suradnika ili stručnih službi (specijalnih pedagoga, psihologa, socijalnih radnika, medicinskog osoblja). Kontinuirani profesionalni razvoj obično se povezuje s trima vrstama profesionalnog usavršavanja koje se odvijaju nakon inicijalnog obrazovanja: a) uvođenje u posao – pripravnčki staž b) stručno usavršavanje uz rad, formalno ili neformalno i c) postdiplomski studiji različite dužine (Sučević i dr., 2011). Navedne mjere mogu značajno doprinijeti prevenciji i eliminaciji stresa i frustracije kod nastavnika, a što može u konačnici doprinijeti kvalitetnijoj nastavi.

Kvalitetna izobrazba nastavnika kao odgovor savremenim izazovima

Vrlo često se dešava da su čak pojedini učenici bolje upućeni u određena naučna saznanja i da se bolje koriste

savremenom tehnologijom od njihovih nastavnika, koji su uvjereni da su sa sticanjem univerzitetske diplome završili svoj proces obrazovanja, i od nastavnika kojima su školski udžbenici jedini izvor i nastavno sredstvo za nastavu. Stoga, ukoliko je nastavnik uvjeren da je njegovo obrazovanje završeno s univerzitetskom izobrazbom, on je veliki gubitnik. Potrebno je permanentno stručno usavršavanje u cilju iznalaženja inovativnih i kreativnih rješenja kako bi se na efikasan način odgovorilo brzim društvenim promjenama i kako bi obrazovni sistemi bili u službi društvenog razvoja.

Premda se od nastavnika očekuje da usvoje nove realnosti i odgovornosti, vrlo često u mnogim zemljama formalna obuka nastavnika ostaje nepromijenjena. Zbog toga nastavnici ulaze u učionicu nedovoljno pripremljeni za izazove s kojima se suočavaju. Stručnjaci često koriste pojam "šok realnosti" (reality shock) kako bi opisali ovu pojavu.

Nema sumnje da univerzitetsko obrazovanje mora biti u koraku s vremenom, prilagođavajući kurikulum savremenim potrebama društva. Međutim, nastavnici koji su prije dvadeset ili više godina diplomirali moraju biti kvalitetno obučeni za izazove o kojima se nije ni pomišljalo prije nekoliko decenija.

Profesionalizam kao kompetencija učitelja i nastavnika stavlja pred njih potpuno novu koncepciju zadataka usmjerenih doživotnom obrazovanju nastavnoga kadra, ali i učenika (Sučević i dr., 2011). Neophodno je osigurati da osnovni tečajevi za osposobljavanje nastavnika imaju dovoljnu sadržajnost, obilnost i fleksibilnost, kako bi mogli brzo i učinkovito reagirati na promjene u školama (npr. na upotrebu tehnika mikronastave i usvajanje timske nastave). Osim toga, potrebe su usmjerene i ka osiguravanju šire i bolje mogućnosti profesionalnoga razvoja putem tečajeva stručnoga usavršavanja, koji će zaposlenim nastavnicima omogućiti održavanje koraka, te prilagodbu novim zahtjevima koji se pred njih postavljaju. Eksperimenti pokazuju

da je usavršavanje najefikasnije kada su kursevi na univerzitetima ili ustanovama specijalizovanim za osposobljavanje nastavnika povezani s primjenom teorije u školama. Osposobljavanje koje se odvija u školi pokazuje se kao posebno efikasno (Škole i kvalitet, 1998).

Profesionalizacija nastavnog kadra osnovni je put kvaliteti obrazovanja. Nema i ne može biti kvalitetnog obrazovanja bez kvalitetno obrazovanih nastavnika. Inoviranje nastave koja treba da obezbijedi nove vrijednosti predstavlja nastavnika čije će inicijalno i kasnije obrazovanje biti u neposrednoj funkciji novih potreba (Vlahović, 2000). Zato početno osposobljavanje treba shvatiti samo kao prvu fazu profesionalne pripreme, a ne i cjelokupnu pripremu. Stoga nedostatak uspješnih nastavnika nije problem koji se može riješiti novim ustrojem. Njegov uzrok je u školovanju i upravljanju nastavnicima i može se riješiti jedino poboljšanjem metoda kojima ih školujemo i kojima njima upravljamo, bez obzira na ustroj škole (Glaser, 2000).

Eksperti za obrazovanje kao i brojne obrazovne institucije predlažu različite mjere za poboljšanja profesionalizacije nastavnickog kadra. Neke od njih su:

1. privlačenje dobrih kadrova,
2. djelotvornija priprema novih nastavnika,
3. poduzimanje mjera održavanja stručnosti nastavne prakse,
4. u općem smislu, pokušaj da se podigne moral nastavnika i njihova motivacija (OEVID, 1998).

Eksperti za obrazovanje, također, predlažu stručnu pomoć iskusnijih i sposobnijih nastavnika mlađim kolegama. Kvalitetna organizacija ali i stimulacija ovakvog pristupa može biti raznolika i veoma efektivna.

U nekim zemljama postoji uhodana praksa da se "nastavnicima vođa" (lead teachers) povjeri jedan dio odgovornosti za osposobljavanje budućih nastavnika. "Oni formiraju veoma koristan most između sveta škole i akademskog sveta univerziteta

ili koledža. Saradnja sa njima obezbeđuje i dodatni put ka karijeri za dobre nastavnike koji bi više voljeli da ostanu u učionici, nego da se bave administrativnim poslovima. Druge su zemlje opet razvile analogne funkcije u vidu nastavnika-nadzornika (supervising teachers), ali se ne koriste terminom kao što je nastavnik stručnjak (master teacher), jer se taj naziv ponekad smatra neodgovarajućim." U nekoliko zemalja sve značajniju ulogu imaju "nastavnici tutori" (teacher-tutor), za koje je tipično da većinu svoga vremena provode u školama (Škole i kvalitet, 1998). Znači, inovativni pristup nastavničkoj profesiji počinje inicijalnim obrazovanjem, prema stručnom usavršavanju uz mentorsku potporu cjeloživotnog učenja.

Neophodni su i dodatni eksperimenti u pogledu alternativnih nastavnih strategija. Očekivanja nastavnika su često suviše skromna, posebno kada su u pitanju učenici koji pripadaju etničkim manjinama ili koji sporo uče. Kvalitet nastave treba više povezivati s "pedagogijom rješavanja problema" nego s nekom vrstom rigidnog kurikuluma koji se centralno propisuje i povezuje s tradicionalnim nastavnim metodama. Ono što je potrebno izbjeći jeste mogućnost da uspjeh alternativnih strategija zavisi od iscrpljujućih napora "super nastavnika". Umjesto toga, ove strategije je potrebno integrisati u organizacionu praksu cjelokupne škole. "Super nastavnici" predstavljaju samokandidate koji se bespotrebno iscrpljuju i više su usamljeni svjetionici nego modeli uobičajene prakse. Neki obrazovni stručnjaci zagovaraju ideju da svaki nastavnik bude "istraživač". Kada se ovaj koncept pojasni, vidi se da on, ustvari, prikazuje onu vrstu nastavnika koji razmišljaju o vlastitoj nastavnoj performansi što se ogleda u traženju bolje metode za rješavanje problema u učionici. Drugim riječima, nastavnik kao istraživač, predstavlja stručnjaka koji je angažiran u procesu eksperimentiranja, skupljanja podataka, bilježenja rezultata i evaluacije vlastitih postignuća (Sučević i dr., 2011). Upoznajući učenike, nastavnik

kvalitetne škole neprekidno traga za boljim načinom rada i od učenika traži mišljenje o tome. S ovakvim interesom za unapređenje vlastitih kompetencija poučavanja, nastavnik može steći odgovarajuće vještine koje će mu omogućiti unapređenje vlastite prakse (Ilić, 1998).

Odgovornost za unapređenje nastavničkih kompetencija pripada i obrazovnim institucijama ali i samim nastavnicima. Obrazovne ustanove su dužne da stalno iznalaze institucionalna rješenja za kvalitetnu obuku nastavnika prateći savremena društvena kretanja. Međutim, njihovi efekti neće biti potpuni ukoliko i sami nastavnici ne posjeduju snažan interes za permanentnim unapređenjem svojih pedagoških kompetencija.

Zaključak

Društvene promjene posljednjih nekoliko decenija imaju snažan utjecaj

na obrazovne sisteme. Promjene u obrazovnim sistemima su prepoznatljive u gotovo svim segmentima od kurikuluma, nastavnih sadržaja i udžbenika do organizacije nastave i obuka nastavnog kadra.

Uloga nastavnika u savremenim obrazovnim sistemima je mnogo složenija nego nekoliko decenija ranije. Obaveze i odgovornosti su značajno uvećane dok se često dešava da oni nisu dovoljno kvalitetno osposobljeni i pripremljeni za promjene. Također, veoma često značajan broj nastavnika sa svojom univerzitetskom izobrazbom završavaju proces obuke za rad u nastavi. Zbog takvog pristupa se suočavaju s brojnim problemima, jer brze društvene i tehnološke promjene imaju značajan utjecaj na učenike i roditelje, te zahtijevaju permanentno stručno usavršavanje.

Status nastavnika u društvu nije visok kao nekoliko decenija ranije. Jedan od razloga tome jeste i

društveno vrednovanje ljudi na osnovu njihovih finansijskih primanja. Budući da su mnoga druga zanimanja bolje plaćena, brojni roditelji smatraju da nastavnici nisu sposobni za bolje plaćen posao. Postoje i brojni drugi razlozi koji kod nastavnika uzrokuju frustraciju i stres. Za sve propuste u odgoju i obrazovanju okrivljuju se nastavnici, bez obzira da li su oni krivci ili ne.

Društvene promjene zahtijevaju profesionalizaciju nastavnog kadra i drugačiji pristup obrazovanju. Univerzitetska izobrazba mora osposobiti nastavnika za suočavanje s izazovima uzrokovanim promjenama. Stalne promjene obavezuju nastavnike na kontinuirano stručno osposobljavanje i usavršavanje. Kako obrazovne institucije tako i nastavnici kao individue moraju stalno pratiti društvene i tehnološke promjene, te im odgovoriti na kvalitetan i efikasan način.

Literatura

- Adams, A. & Tulasiewicz, W. (1995). *The Crisis in Teacher Education: a European concern?* London : Falmer Press.
- Cole, M. (1985). A Crisis of Identity: Teachers in Times of Political and Economical Changes. Paper presented to *Coloquio Internacional sobre Función Docente y Salud Mental*. Universidad de Salamanca.
- Cole, M. & Walker, S. (1989). *Teaching and Stress*. Milton Keynes : Open University Press.
- Cox, S. & Heames, R. (1999). *Managing the Pressures in Teaching*. London : Falmer Press.
- Durning, P. (1999). *Education familiale*. Paris : PUF.
- Esteve, J. M. (1994). *El malestar docente*. Barcelona : Paidó's.
- Esteve, J. M., Franco, S. & Vera, J. (1995). *Los profesores ante el cambio social*. Barcelona : Anthropos.
- Esteve, J. M. (2000). *The Transformation of the Teachers' Role at the End of the Twentieth Century : New Challenges for the Future*. Educational Review, Vol. 52, No. 2, University of Malaga.
- Geertz, C. (1999). *Savoir local, savoir global. Les lieux du savoir*. Paris : PUF.
- Glasser, W. (2000). *Teorija izbora, nova psihologija osobne slobode*. Zagreb : Alinea.
- Helsby, G. (1999). *Changing Teachers' Work*. Buckingham : Open University Press.
- Hirvi, V. (1996). Change-Education-Teacher Training. U: Tella, S. (ed.). *Teacher Education in Finland*. Helsinki: University of Helsinki, 11-19.
- Ilić, M. (1998). *Od tradicionalne do kvalitetne škole*. Banja Luka: Radovi, br. 1. *Kvalitetno obrazovanje za sve: izazovi reforme obrazovanja u Srbiji*. (2004). Beograd : Ministarstvo prosvete i sporta R Srbije.
- Melero, J. (1993). *Conductividad y violencia en los centros escolares*. Madrid : Siglo XXI.
- OEVID. (1983). *Obavezno školovanje u svijetu koji se mijenja* (Compulsory Schooling in a Changing World).
- OEVID. (1998). *Obavezno školovanje u svijetu koji se mijenja* (Compulsory Schooling in a Changing World).
- Patil, P. N. (2012). *Role Of Education In Social Change*. International Educational E-Journal, ISSN 2277-2456, Volume-I, Issue-II.
- Ranjard, P. (1984). *Les enseignants persécutés*. Paris : Jauze.
- Stotsky, S. (1999). *Losing our Language*. New York : The Free Press.
- Sučević, V., Stanko Cvjetičanin, S. i Sakač, M. (2011). *Obrazovanje nastavnika i učitelja u europskom konceptu kvalitete obrazovanja zasnovanom na kompetencijama*. "Život i škola", br. 25/1, god. 57, str. 11-23.
- Škole i kvalitet. (1998). Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Institut za preduzetništvo, Tehnički fakultet "Mihajlo Pupin", Zrenjanin, Beograd.
- Todorov, N. (2010). *Stručno usavršavanje učitelja*. U: Soleša – Grižak, Đ. Soleša, D., (ur.): *Kompetencije vaspitača i učitelja za društvo znanja*. Beograd : Eduka.
- Vlahović, B., Vujsić-Živković, N. (2005). *Nastavnik : Izazovi profesionalizacije*. Beograd : Eduka.
- Woods, P., Jefferey, B., Troman, G. & Boyle, M. (1997). *Restructuring Schools, Reconstructing Teachers*. Buckingham : Open University Press.

الموجز

تأثير التغييرات الاجتماعية في دور المدرّس ومسؤوليته في
النظام التعليمي المعاصر
سناد بتشيفروفيتش

إن التغييرات الاجتماعية لها تأثير كبير في الأنظمة التعليمية. فالتغييرات في المجتمع والنمو التكنولوجي في العقود الأخيرة، يلزم بإجراء إصلاحات في الأنظمة التعليمية. وقد تعرض دور المدرّس ومسؤوليته وواجباته الاجتماعية إلى تغييرات كبيرة، حيث ازداد حجم أعمال المدرس ومسؤولياته بشكل ملحوظ، مع بقاء مكانته في المجتمع متدنية جدا. وإن زيادة المسؤوليات والواجبات تؤدي إلى الإحباط والكرب لدى المدرّسين. لذا يجب ملاءمة تعليمهم الجامعي مع الاحتياجات والواجبات الجديدة. ويجب توظيف التعليم المتواصل أثناء العمل لتأهيل المدرّسين حتى يصبحوا قادرين على مواجهة الالتزامات والمسؤوليات الجديدة التي تواجه العاملين في مجال التدريس في العصر الحديث.

الكلمات الرئيسية: التغييرات الاجتماعية، المسؤولية، الواجبات، المكانة، التعليم المتواصل، المهارات، التحديات.

Summary

THE EFFECT OF SOCIAL CHANGES
UPON THE ROLE AND TASKS
OF TEACHERS IN CONTEMPORARY
EDUCATIONAL SYSTEMS

Senad Bećirović

Social changes have exceptionally significant influence upon educational systems. Changes in society as well as accelerating technological development in last few decades are demanding a reform in educational system. Social role of a teacher and his responsibilities have significantly changed. Responsibilities and tasks of a teacher have increased but his social status has dropped. Increasing tasks and responsibilities are causing frustration and stress with teachers. Attitude towards their university education must be adjusted to their new tasks and responsibilities. Permanent learning must be directed towards enabling teachers for coping with challenges that are facing them in modern times.

Key words: social changes, responsibilities, tasks, status, permanent learning, skills, challenges